

A. ΜΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το lockdown και η ελληνική γλώσσα

Ο κ. Γεώργιος Δ. Καψάλης είναι Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων με γνωστικό αντικείμενο «Ελληνική Φιλολογία με έμφαση στις κλασικές σπουδές και την παιδική λογοτεχνία» και πρώην πρύτανης του ίδιου Πανεπιστημίου. Στο άρθρο του διατυπώνει τον προβληματισμό του για έναν όρο που μπήκε στο λεξιλόγιο των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορονοϊού.

Είναι γνωστό ότι η βασική πηγή του νεοελληνικού λεξιλογίου είναι η αρχαία ελληνική γλώσσα, με ιδιαίτερη έμφαση στην ελληνιστική περίοδο. Αυτό **αποδεικνύεται** από λέξεις που έμειναν αναλλοίωτες στο πέρασμα τόσων αιώνων, αλλά και από λέξεις που έχουν την ετυμολογική τους αναφορά στην αρχαία ελληνική. Επιπλέον, στην πορεία της γλωσσικής μας διαδρομής, η αρχαία γλώσσα **χρησιμοποιήθηκε** στον σχηματισμό των διάφορων σύνθετων λέξεων αλλά και των αντίστοιχων λόγιων και μεταπλασμένων λέξεων. Συνέβαλε, μάλιστα, ουσιαστικά στην απόδοση των νοημάτων που εξέφραζε η χριστιανική θρησκεία, η οποία αποτέλεσε από μόνη της μια σημαντική πηγή εμπλουτισμού του νεοελληνικού λεξιλογίου και κατ' επέκταση της ίδιας της γλώσσας μας.

Όμως είναι, επίσης, γνωστό ότι οι Έλληνες, από την αρχαία εποχή, ήταν ένας λαός που ταξίδευε συχνά και ότι στο πλαίσιο αυτής της ευρείας και ανοιχτής επικοινωνίας ήταν λογικό αφενός να **δανείζει** γλωσσικά στοιχεία στους διάφορους λαούς, με τους οποίους ερχόταν σε επικοινωνία, και αφετέρου να δανείζεται από αυτούς, είτε από γλωσσική αναγκαιότητα, είτε και από μια ανεπαίσθητη ένταξη αυτών των στοιχείων στην ελληνική γλώσσα.

Βεβαίως, από τη θέση του κατακτημένου, για τετρακόσια ολόκληρα χρόνια, ο Έλληνας ήταν αναγκασμένος να εντάξει στη μητρική του γλώσσα μια σειρά λέξεων και όρων από το λεξιλόγιο του κατακτητή. Ανάλογα γλωσσικά κατάλοιπα έχουν αφήσει στη γλώσσα μας και οι διάφοροι επιδρομείς, είτε με τη μορφή τοπωνυμίων, είτε με άλλες παρεμφερείς εκφάνσεις.

Κατά συνέπεια, η αδυναμία της ελληνικής γλώσσας, ύστερα από την απελευθέρωση, για έκφραση και διατύπωση όλων των ανακαλύψεων, εφευρέσεων και πνευματικών δημιουργημάτων που είχαν συντελεστεί στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο περιβάλλον κατά τη μακρά αυτή περίοδο οδήγησε σε ευρύτερες επαφές με τις ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες διακρίνονταν τόσο στον πολιτιστικό όσο και στον τεχνολογικό τομέα, με συνέπεια να ενταχθεί στη γλώσσα μας ένα νέο λεξιλόγιο που προερχόταν από τις χώρες αυτές.

Ωστόσο, οι νέες τεχνολογικές ανακαλύψεις, που γίνονται ταχύτατα γνωστές και χρησιμοποιούνται επίσης με την ίδια ταχύτητα από ολόκληρο τον κόσμο, δηλώνονται, κατ' εξοχήν, με ξενόγλωσσους όρους, οι οποίοι κυριαρχούν, με παραπλήσια μορφή, στις διάφορες γλώσσες. Οι γλώσσες αυτές, προφανώς και η ελληνική, δεν προλαβαίνουν πάντοτε να αναπτύξουν εκείνους τους μηχανισμούς οι οποίοι θα οδηγούσαν στην αντίστοιχη απόδοση όλων αυτών των ξενικών λέξεων και φράσεων.

Απαραίτητες προϋποθέσεις είναι η εγρήγορση και η άμεση αντιμετώπιση, ώστε να αρχίζει η προσπάθεια απόδοσης των όρων αυτών προτού οι όροι αυτοί επικρατήσουν με την ξενική τους μορφή. Η ελληνική λέξη πρέπει να έχει σχηματιστεί σωστά και να μην είναι πολυσύλλαβη, ώστε να μπορεί να συναγωνιστεί την ξένη. Ακόμη πρέπει να είναι εύληξη, σύντομη, ευκολονόητη, ώστε να γίνεται χωρίς δυσκολία κτήμα της γλωσσικής κοινότητας. Η χρησιμοποίηση των λέξεων αυτών από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η παρουσία

τους στον Τύπο και στα σχολικά εγχειρίδια συντελούν καθοριστικά στην επικράτησή τους και, κατά συνέπεια, στον ευρύτερο εμπλουτισμό της γλώσσας μας.

Χωρίς να αναφερθώ στη θέση και στη λειτουργία παλιότερων λέξεων στη γλώσσα μας, γενικότερα, και στην κοινωνική λειτουργία τους, θα ήθελα να **περιοριστώ** στο σήμερα και στον τρόπο που εμφανίζεται στον ηλεκτρονικό και γραπτό Τύπο, και όχι μόνο, [...] χωρίς να συνάδει με την αισθητική και σημασιολογική λειτουργία της ελληνικής, ο όρος lockdown και το mini lockdown, τα οποία, προφανώς, και θέλουμε να αποφύγουμε όλοι!

Πρόκειται για δύο φράσεις που θα μπορούσαν να αποδοθούν εξαιρετικά στην ελληνική με το «απαγόρευση» και το «μερική απαγόρευση», λέξεις που ενδεχομένως μας φοβίζουν περισσότερο από τις αντίστοιχες ξενόγλωσσες που αναφέραμε παραπάνω και για τον λόγο αυτόν τις αποφεύγουμε. Σε κάθε περίπτωση, επειδή οι λέξεις λένε τις δικές τους αλήθειες, **επιβάλλεται** οργανωμένα και μεθοδικά, μικροί και μεγάλοι, να ακολουθήσουμε τις οδηγίες και τις προτροπές των ειδικών ώστε να αποφύγουμε και τα lockdown και τις απαγορεύσεις.

Καψάλης Γεώργιος Δ., «Το lockdown και η ελληνική γλώσσα», *Το Βήμα*. 29.10.2020
(διασκευή)

A1. Για ποιους λόγους σύμφωνα με τον συγγραφέα του κειμένου εισρέουν ξένες λέξεις και όροι στην ελληνική γλώσσα και ποιες προϋποθέσεις πρέπει να ισχύουν, ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος της γλωσσικής αλλοίωσης; Να απαντήσετε περιληπτικά σε 70-80 λέξεις.

15 μονάδες

B1. «Σε κάθε περίπτωση, επειδή οι λέξεις λένε τις δικές τους αλήθειες, επιβάλλεται οργανωμένα και μεθοδικά, μικροί και μεγάλοι, να ακολουθήσουμε τις οδηγίες και τις προτροπές των ειδικών ώστε να αποφύγουμε και τα lockdown και τις απαγορεύσεις». Να σχολιάσετε σε 60-70 λέξεις το νόημα του αποσπάσματος.

10 μονάδες

B2. Πώς επιτυγχάνεται η συνοχή μεταξύ των πέντε πρώτων παραγράφων; Να σχολιάσετε τη νοηματική σχέση που σηματοδοτούν οι λέξεις ή οι φράσεις.

8 μονάδες

B3. i) «Χωρίς να αναφερθώ στη θέση και στη λειτουργία παλιότερων λέξεων... θα ήθελα να περιοριστώ στο σήμερα»

ii) «Όμως είναι, επίσης, γνωστό ότι οι Έλληνες ήταν ένας λαός που ταξίδευε συχνά και ότι στο πλαίσιο αυτής της ανοιχτής επικοινωνίας ήταν λογικό αφενός να δανείζει γλωσσικά στοιχεία στους διάφορους λαούς, με τους οποίους ερχόταν σε επικοινωνία, και αφετέρου να δανείζεται από αυτούς»

iii) «... λέξεις που ενδεχομένως μας φοβίζουν περισσότερο από τις αντίστοιχες ξενόγλωσσες που αναφέραμε παραπάνω και για τον λόγο αυτόν τις αποφεύγουμε».

Στα παραπάνω αποσπάσματα υπάρχει ποικιλία στη χρήση των ρηματικών προσώπων, όπως φαίνεται από τις παραπάνω περιόδους. Να εξηγήσετε τι πετυχαίνει ο συγγραφέας σε κάθε απόσπασμα ως προς το ύφος του λόγου και ποια πρόθεσή του εξυπηρετείται με το πρόσωπο που χρησιμοποιεί σε καθεμιά από τις παραπάνω περιπτώσεις.

9 μονάδες

B4. α. «Οι γλώσσες αυτές, προφανώς και η ελληνική, δεν προλαβαίνουν πάντοτε να αναπτύξουν εκείνους τους μηχανισμούς οι οποίοι θα οδηγούσαν στην αντίστοιχη απόδοση

όλων αυτών των ξενικών λέξεων και φράσεων.» Να εντοπίσετε το είδος της σύνταξης και να το τρέψετε στο αντίθετο είδος. (8 μον.)

β. Να γράψετε ένα παράγωγο ουσιαστικό και ένα παράγωγο επίθετο από τις **τονισμένες** λέξεις του κειμένου: **αποδεικνύεται, χρησιμοποιήθηκε, δανείζει, περιοριστώ, επιβάλλεται** (10 μον.)

18 μονάδες

Γ1. Στο πλαίσιο της «Παγκόσμιας Ημέρας Ελληνικής Γλώσσας», αναλαμβάνεις να εκφωνήσεις μια ομιλία (προσχεδιασμένο προφορικό λόγο) απευθυνόμενος/η στη σχολική κοινότητα, προκειμένου να προβληματίσεις το ακροατήριο για τη φθορά της ελληνικής γλώσσας από την αυξανόμενη χρήση ξένων όρων που, σύμφωνα με την άποψη του Γ. Καψάλη, «θα μπορούσαν να αποδοθούν εξαιρετικά στην ελληνική». (250-300 λέξεις).

40 μονάδες

Β. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ **Κ.Π. Καβάφη, «Ποσειδωνιάται»**

*Ποσειδωνιάταις τοις εν τω Τυρρηνικῷ κόλπῳ το μεν ἐξ ἀρχῆς
Ἑλλῆσιν οὖσιν ἐκβαρβαρώσθαι Τυρρηνοῖς ἢ Ρωμαίοις γεγονόσι
καὶ τὴν τε φωνὴν μεταβεβληκέναι, τὰ τε πολλὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων,
ἀγεῖν δὲ μιαν τινὰ αὐτοῦς τῶν εορτῶν τῶν Ἑλλήνων
ἐτι καὶ νυν, ἐν ἡ συνιόντες ἀναμνησκονται τῶν ἀρχαίων
ονομάτων τε καὶ νομίμων, ἀπολοφυράμενοι πρὸς ἀλλήλους
καὶ δακρύσαντες ἀπέρχονται.
ΑΘΗΝΑΙΟΣ¹*

Τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν οἱ Ποσειδωνιάται ²
ἐξέχασαν τόσους αἰῶνας ἀνακατευμένοι
με Τυρρηνούς³, καὶ με Λατίνους, καὶ ἄλλους ξένους.
Τὸ μόνον ποὺ τοὺς ἔμενε προγονικόν
ἦταν μιὰ ἑλληνικὴ γιορτὴ, με τελετές ωραίες,
με λύρες καὶ με αὐλοὺς, με ἀγῶνας καὶ στεφάνους.
Κ' εἶχαν συνήθειον πρὸς τὸ τέλος τῆς γιορτῆς
τὰ παλαιὰ τοὺς ἔθιμα νὰ διηγούνται,
καὶ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα νὰ ξαναλένε,
ποὺ μόλις πᾶ τα καταλάμβαναν ολίγοι.
Καὶ πάντα μελαγχολικὰ τελείων' ἡ γιορτὴ τοὺς.
Γιατὶ θυμοῦνταν ποὺ καὶ αὐτοὶ ἦσαν Ἕλληνες —
Ἰταλιῶται ⁴ ἕναν καιρὸ καὶ αὐτοί·
καὶ τώρα πῶς ἐξέπεσαν, πῶς ἐγίναν,
νὰ ζοῦν καὶ νὰ ομιλοῦν βαρβαρικά
βγαλμένοι — ὦ συμφορά! — ἀπ' τὸν Ἑλληνισμό.

¹ Λογία πηγή του ποιήματος είναι η επιγραφή από τον Αθηναίο (XIV, 632a), την οποία ο Καβάφης παραθέτει με παραλείψεις και δυσεξηγήτες αλλοιώσεις. Το έθιμο που περιγράφει ο Αθηναίος τοποθετείται ανάμεσα στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. και στα 273 π.Χ.

Αθηναίος ο Ναυκρατίτης στο έργο του «Δειπνοσοφισταί καταφεύγει σε κάτι που είχε γράψει ο Αριστόξενος ο Ταραντίνος στο δικό του έργο «Σύμμεικτα Συμποτικά»: «Πράττουμε όμοια με τους ανθρώπους της Ποσειδωνίας που μένουν στον Τυρρηνικό Κόλπο, στους οποίους συνέβη ενώ ήταν αρχικά Έλληνες, να έχουν στο τέλος εκβαρβαριστεί τελείως και να έχουν γίνει Τυρρήνοι ή Ρωμαίοι και να έχουν αλλάξει τη γλώσσα τους και όλα τους τα έθιμα. Μια, όμως, ελληνική γιορτή τη διατηρούν ακόμη και σήμερα, στην οποία συγκεντρώνονται και αναθυμούνται τα αρχαία τους ονόματα και τις παραδόσεις τους, και θρηνούν την απώλειά τους ο ένας στον άλλον κι ύστερα, αφού έχουν κλάψει γι' αυτά, αποχωρούν.»

² **Ποσειδωνιάται:** οι ελληνικής καταγωγής κάτοικοι της Ποσειδωνίας, κοντά στο σημερινό Σαλέρνο· αρχικώς (περίπου 600 π.Χ.) ήταν άποικοι της επίσης ελληνικής αποικίας Συβάρεως, της οποίας οι κάτοικοι έγιναν παροιμιωδώς τρυφηλοί («Συβαρίται»). Στα 273 π.Χ. η Ποσειδωνία έγινε λατινική αποικία και μετονομάστηκε σε Paestum· ήταν διάσημη για τους ελληνικούς ναούς της, των οποίων επιβλητικά ερείπια σώζονται ακόμη.

³ **Τυρρήνοι:** η αρχαία ελληνική ονομασία των Ετρούσκων (περίπου 700 π.Χ.), των οποίων ο λαμπρός, ανεξιχνίαστος πολιτισμός σαρώθηκε οριστικώς από τους Ρωμαίους στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ.

⁴ **Ιταλιώται:** Έλληνες της Κάτω Ιταλίας· λέγεται πως ο Καβάφης έπλασε την λέξη Αιγυπτιώτης κατ' αναλογία προς το Ιταλιώτης.

A1. Για ποιο λόγο οι Ποσειδωνιάται τελειώνουν «μελαγχολικά» τη γιορτή τους; Να απαντήσετε σύντομα σε μια παράγραφο 50-70 λέξεων.

15 μονάδες

B1. Να αναπτύξετε το νόημα του στίχου «ανακατευμένοι με Τυρρηνούς, και με Λατίνους, κι άλλους ξένους» σε 60- 80 λέξεις.

15 μονάδες

B2. Το ποίημα ανήκει στην παραδοσιακή ή μοντέρνα ποίηση; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με τρεις αναφορές στο κείμενο.

15 μονάδες

B3. Να εντοπίσετε μία μεταφορά και ένα ασύνδετο σχήμα αιτιολογώντας τη χρήση τους από τον ποιητή.

15 μονάδες

Γ1. Με αφορμή το ποίημα του Καβάφη ποια πιστεύετε ότι είναι η συμβολή της γλώσσας στην ανάπτυξη τόσο του ατόμου όσο και του πολιτισμού του; (150-200 λέξεις)

40 μονάδες